

علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره بیست و دوم، شماره چهار، تیر ماه ۹۹

جایگاه اصل احتیاط در حقوق بین الملل دریاها

(با تاکید بر قضیه‌ی ماهی تن آبی باله)

علی صابر نژاد علویان^۱

مرتضی نجفی اسفاد^۲

dr.najafi.asfad@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۲/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۰/۲۳

چکیده

اصل احتیاط جایگاه بسیار مهمی در پیشگیری از وقوع خسارات زیست محیطی دارد و برای دستیابی به توسعه پایدار، باید سیاست‌های محیط زیستی بر اساس اصل عمل احتیاطی بنا شود. این اصل در کنار دیگر اصول زیست محیطی به عنوان قاعده‌ای طلایی در جهت جلوگیری از وقوع خسارات زیست محیطی نقش ایفا می‌نماید. جایگاه اساسی اصل مذکور در محیط زیست دریایی در پیشگیری از « آلودگی دریایی » و نیل به « حق بر محیط زیست سالم دریایی » می‌باشد. رویه‌ی قضایی دیوان بین المللی حقوق دریاها نقشی اساسی در شناسایی و تنویر زوایای پنهان این اصل در حقوق محیط زیست دریایی داشته‌است که در قضیه‌ی « ماهی تن آبی باله » این موضوع به وضوح مبرهن گردیده و دیوان بین المللی حقوق دریاها به بررسی و تحلیل چگونگی اجرای این اصل در حقوق بین الملل دریاها پرداخته است. مقاله حاضر به بررسی و واکاوی این اصل در حقوق دریاها و نقش دیوان بین المللی حقوق دریاها در این زمینه پرداخته است. یافته‌های مقاله حکایت از آن دارد که این اصل در حقوق بین الملل محیط زیست نقش مهمی را ایفاء می‌نماید و محیط زیست حقوق بین الملل دریاها نیز از این قضیه مستثنی نبوده و رویه‌ی قضایی بین المللی در قضیه‌ی ماهی تن آبی باله بر این مهم تاکید داشته است.

واژه‌های کلیدی: اصل احتیاط، محیط زیست، آلودگی دریایی، اصل جلوگیری، رویه‌ی قضایی

۱- دانش‌آموخته‌ی دوره‌ی دکتری تخصصی حقوق بین الملل عمومی، گروه عمومی و بین الملل، دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، تهران

۲- عضو هیات علمی بازنشسته دانشگاه علوم قضایی و مدعو گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، تهران. (نویسنده‌ی مسئول).

The Place of the Precaution Principle in the International Law of the Sea (With Emphasis on Southern Bluefish case)

Ali Sabrnejad Alavian¹

Morteza Najafi Asfad²

dr.najafi.asfad@gmail.com

Accepted: 2018.03.07

Received: 2018.01.03

Abstract

The precautionary principle plays a very important role in preventing the occurrence of environmental damage, and in order to achieve sustainable development, environmental policies must be based on the precautionary principle. This principle, along with other environmental principles, acts as a golden rule to prevent environmental damage. The principle of this principle in the marine environment is to prevent "marine pollution" and to achieve the "Right to a Healthy Marine Environment". The jurisprudence of the International Court of the Law of the Sea has played a key role in identifying and illuminating the hidden angles of this principle in marine environmental law, which has been made clear in the case of the "Bluefin Tuna" and the International Court of Justice Maritime Law examines and analyzes how this principle is applied in the international law of the sea. The present article examines this principle in the law of the sea and the role of the International Court of the Law of the Sea in this regard. The findings of the article indicate that this principle plays an important role in international environmental law and the international law of the sea is no exception and international jurisprudence in the case. "Bluefin Tuna" has emphasized this important point.

Keywords: Principle of Precaution, Environment, Marine Pollution, Principle of Prevention, Judicial Procedure

---

1- Ph.D Candidate Public International Law, Department of Public & International Law, College of Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2- Visiting Professor, Department of Public & International Law, College of Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran* (Corresponding Author)

مقدمه

مقدمه‌ی « کنوانسیون تنوع زیستی»^۷ نیز اشاره می‌کند که « فقدان قطعیت علمی کافی نباید به‌عنوان دلیلی برای تعویق انداختن ضوابطی برای اجتناب یا به حداقل رساندن « تهدید مهمی در جهت کاهش تنوع زیستی، بدون ارجاع فعالی به رهیافت احتیاطی استفاده شود. سؤالی که در طول مذاکرات مربوط به «کنوانسیون وین در موردحفاظت از لایه اوزون»^۸ و کنوانسیون تغییرات آب و هوایی در مورد این اصل مطرح شد، این بود که چه خطری برای به بار آوردن مسوولیت پیشگیری از ضرر لازم است؟ پاسخ به این سؤال می‌تواند از ابهام مفهوم عمل احتیاطی بکاهد. به نظر می‌رسد، اول این ضرر باید مربوط به آینده و قابل پیش‌بینی باشد و نه فعلی و حتمی، چون تنها وقوع خطری قابل پیش‌بینی در آینده قابل‌پیشگیری است. دوم این که خطری که قرار است حادث شود، باید مهم باشد. پس « قابلیت پیش‌بینی منطقی» و «اهمیت خطر» دمولفه‌ای هستند که باید در اعمال اصل احتیاطی در نظر گرفته شود؛ نتیجه‌ای که از این اصل می‌توان گرفت این است که دولت‌ها تنها زمانی می‌توانند کاری انجام دهند که نشان دهنده‌ی آن کار، سبب ورود ضرر غیرقابل‌قبول به محیط‌زیست نخواهد شد. هرچند این تفسیر و نتیجه‌گیری از اصل موردبحث، در جهت محدود کردن حاکمیت کشورهاست؛ اما «بانک جهانی»^۹ در ارزیابی طرح‌های مختلف

یکی از رویکردهایی که در حقوق محیط‌زیست جایگاه اساسی دارد «اصل احتیاط»^۱ می‌باشد. در زمانی که هنوز « اصل جلوگیری»^۲، آثار اساسی خود را بر کل مقررات حفاظت محیط‌زیست به‌جای نگذاشته بود، اصل احتیاطی موردتوجه قرار گرفت و پیش از آن توسعه یافت. این اصل را می‌توان ازجمله ملاحظات و یکی از مهم‌ترین ابتکارات «اعلامیه‌ی ریو»^۳ تلقی نمود، ازجمله در اصل ۱۵ اعلامیه‌ی ریو بیان گردیده است که « به‌منظور حفظ محیط‌زیست، کشورها باید روابط و معیارهای پیشگیرانه‌ی حمایتی را بر اساس توانایی‌های خود مورداستفاده قرار دهند»^۴. اشاره به « دولت‌ها» جهانی بودن شمول اجرای اصل را می‌رساند و توجه به توان هر دولتی نشان‌گر مسوولیت مشترک اما متفاوت دولت‌هاست. در بند ۳ ماده ۳ « کنوانسیون تغییرات آب و هوایی»^۵ روند پیچیده‌ی مذاکرات منعکس شده است، «طرف‌های معاهده بهتر است، ضوابط احتیاطی برای پیش‌بینی، جلوگیری یا به حداقل رساندن تغییرات آب و هوایی و کاهش آثار نامطلوب آن تهیه کنند که این ضوابط باید با کمترین هزینه ممکن به نفع همه جهانیان باشد»^۶.

1- Precaution

2- Prevention

3- The Rio Declaration on Environment and Development 1992)

4- Principle 15: In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation.

5- United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 1992

6- Article 3 , Principle:.....

3.The Parties should take precautionary measures to anticipate, prevent or minimize the causes of climate change and mitigate its adverse effects. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty should not be used as a reason for postponing such measures, taking into account that policies and

measures to deal with climate change should be cost-effective so as to ensure global benefits at the lowest possible cost. To achieve this, such policies and measures should take into account different socio-economic contexts, be comprehensive, cover all relevant sources, sinks and reservoirs of greenhouse gases and adaptation, and comprise all economic sectors. Efforts to address climate change may be carried out cooperatively by interested Parties.

7- Convention on biological Diversity (CBD), RIO, 1992

8- The Vienna convention for the protection of the ozone layer, 1985

9- The World Bank is an international financial institution that provides loans to countries of the world for capital programs. It comprises two

نباید بهانه‌ای برای تأخیر در اتخاذ تدابیر مؤثر برای پیشگیری از ورود صدمه به محیط زیست شود (۴).

به تعبیری دیگر باید بیان داشت که یکی از رهیافت‌های مهم در توسعه‌ی حقوق محیط‌زیست رویکرد مبتنی بر اصل اقدامات احتیاطی است. با این‌همه، مفهوم این اصل دارای پیچیدگی‌های فنی، حقوقی و لغوی است. بی‌تردید رویه‌ی قضایی بین‌المللی نقش مهمی در توسعه و تکامل این مفهوم داشته است و در این راستا نقش مهمی را ایفا نموده است، چراکه عدم مفهوم دقیق و مشکلات ناشی از شناخت این اصل سبب نگرانی‌هایی نسبت به سوءاستفاده از آن گردیده است (۵).

تاریخچه و محل اجرای اصل احتیاط

از نظر تاریخی مفهوم احتیاط از حقوق انگلستان و طی رأی قاضی « لرد اشر »^۱ در اواخر قرن نوزدهم میلادی در قالب مفهوم « وظیفه مراقبت »^۲ وارد ادبیات حقوقی شد. اما به لحاظ لغوی ریشه در زبان آلمانی دارد و از مفهوم « مدیریت مناسب خانواده »^۳ آمده است که ترجمه انگلیسی آن « احتیاط »^۴ است. در واقع این اصل برگرفته از تعدادی ضرب‌المثل‌ها و اندرزهای حکیمانه است، نظیر پیشگیری بهتر از درمان است. این اصطلاح به شکل کنونی خود^۵ در بیش‌تر اسناد تصویبی بین‌المللی در رابطه با حفاظت محیط‌زیست از سال ۱۹۹۰ به بعد، اعمال شده است. اصطلاحات جایگزین دیگری نیز برای این اصل ذکر گردیده است که می‌توان به مهم‌ترین آن اشاره کرد: «احتیاط قبلی»^۶، «احتیاط تجربی در موارد عدم قطعیت علمی»^۷ و «احتیاط با اطلاع قبلی». با این‌همه، دوپایه‌ی اصلی برای بیان مفهوم اصل احتیاطی وجود دارد که عبارتند از:

۱. ضرورت پیش‌بینی کردن خطر قبل از این‌که حادث شود و

برای « دادن وام عملاً از آن پیروی کرده است ». به همین ترتیب از این اصل حتی در مورد خسارت غیرقابل اثبات زیست‌محیطی فقط با استناد به اهمیت خطر می‌شود خواستار اقدامات جبرانی شد و با اثبات بی‌خطر بودن فعالیت را بر عهده طرف مقابل (مدعی علیه) نهاد (۱). حال این اصل در حقوق محیط‌زیست دریایی و رویه قضایی نیز وارد شده و توسط رویه‌ی قضایی شفاف‌سازی و تکامل یافته است که در ادامه بررسی خواهد شد و نگرش دیوان بین‌المللی حقوق دریاها به این اصل مورد توجه و امعان نظر قرار خواهد گرفت.

مفهوم اصل احتیاط

ضرورت و اهمیت پرداختن به اصل احتیاط، از رفتارهای مخاطره آمیز بشر نسبت به محیط زیست و سلامت بشر، ناشی می‌شود؛ بنابراین احتراز از هر اقدامی که احتمالاً سلامت انسان، تداوم حیات و محیط زیست را دچار مخاطره می‌کند به عنوان مسأله‌ای مهم و حیاتی مورد توجه قرار گرفته است (۲). معمولاً برای تبیین اصل احتیاط از واژه «تدابیر مؤثر» و اصطلاحاتی نظیر آن استفاده می‌شود که به لحاظ ایجاد آستانه‌های متفاوت ارزیابی تعریف واحدی از این اصل را با مشکل روبرو ساخته است؛ اما در کل می‌توان بیان داشت این اصل به این مفهوم است که دولت باید در جهت حمایت از سلامت عمومی و محیط‌زیست اقدامات احتیاطی لازم را حتی در صورت فقدان هرگونه دلیل روشنی در وجود خسارت معمول داشته و هزینه لازم را تقبل نماید (۳). در واقع باید بیان داشت اصل احتیاط یکی از مهم‌ترین اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست محسوب می‌شود. بر اساس این اصل، برای حفاظت از محیط زیست، دولت‌ها باید متناسب با امکانات خود تدابیر احتیاطی وسیعی را اعمال نمایند. در صورت خطر ورود صدمات شدید یا غیر قابل جبران، عدم وجود دلایل قطعی علمی

1- Lord Escher

2- Duty of care

3- Vorsorgeprinzip

4- Precaution

5- Recautionary Principle

6- Caution in Advance

7- Caution Practiced in the context of uncertainly

institutions: the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), and the International Development Association (IDA). The World Bank is a component of the World Bank Group

آلودگی دریایی

برای شناسایی و بسط محل اجرای اصل احتیاطی زیست‌محیطی؛ دانستن کلیاتی از آلودگی دریایی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. بررسی آلودگی دریایی نیازمند شناخت دقیق آلودگی محیط‌زیست می‌باشد.

اصطلاح آلودگی مشتق از کلمه یونانی «پلوتوس»^۱ است که از معنای ناپاکی گرفته شده است. بنابراین، منظور از آلودگی عبارت است از فرآیندی که باعث افزودن مواد مضر یا کثیف به زمین، هوا، آب، محیط و غیره شده، به طوری که برای استفاده بهینه نامطلوب باشد. اصطلاح آلودگی و یا خسارت آلودگی، اغلب به جای خسارات زیست‌محیطی استفاده می‌شود، اما می‌تواند مفهوم گسترده‌تری داشته باشد (۹).

«سازمان همکاری و اقتصادی توسعه»^۲ نیز آلودگی را تعریف نموده و مقرر داشته است که «ورود مواد یا انرژی‌هایی به محیط‌زیست توسط انسان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم که در نتیجه‌ی اثرات زیان‌بار آن‌ها بهداشت انسانی به خطر بیفتد، به منابع زنده و اکوسیستم آسیب برسد، امکانات را مختل کند و یا با دیگر استفاده‌های مشروع از محیط‌زیست تداخل داشته باشد» (۱۰).

آن‌گونه که ملاحظه می‌گردد آلودگی در همه‌ی تعاریف مشابهت‌های زیادی دارد و به‌صورت علمی می‌توان بیان داشت که آلودگی زمانی ایجاد می‌شود که غلظت یک عامل شیمیایی در محیط، به‌اندازه‌ای باشد که باعث واکنش فیزیولوژیکی به‌وسیله‌ی موجودات زنده در نتیجه تغییرات بوم‌شناختی شود» (۱۱).

در بحث آلودگی‌های دریایی نیز مطابق شق (۴) بند ۱ ماده ۱ کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ آلودگی دریایی به این شرح تبیین گردیده است که آلودگی دریایی عبارت است از: «داخل کردن مواد یا انرژی در محیط‌زیست دریایی، شامل مصب

۱۲. ایجاد یک وظیفه برای ممانعت یا کاهش خطر حتی در مواردی که فقدان دلایل قطعی علمی وجود داشته باشد» (۶).

نکته‌ای که قابل ذکر است، آن که شناسایی اصل احتیاط به اصل ۱۵ بیانیه ریو ۱۹۹۲ برمی‌گردد و بسط و گسترش آن در رویه‌ی قضایی انجام شده است؛ که در ادامه تحلیل خواهد شد. اما این اصل در بسیاری از موضوعات زیست‌محیطی قابلیت اجرایی داشته و در بحث‌هایی همچون گرمایش جهان، انقراض گونه‌ها، موجودات دست‌ورزی شده‌ی ژنتیکی، آلاینده‌های آلی پایدار و مسائل هسته‌ای که احتمال خطر و ضرر و زیان در آن وجود دارد گسترش یافته است (۷) و مرزهای حقوق دریاها را ثدرنوردیده و در بحث محیط‌زیست دریایی جایگاهی برای خود باز کرده است.

جایگاه اصلی طرح اصل احتیاط در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست دریایی، جلوگیری از آلودگی‌های دریایی با توسل به این اصل هست که در واقع وادی آلودگی دریایی و مفهوم خسارت را در این خصوص شامل می‌گردد که در همین گفتار تحلیل خواهد شد. البته باید دانست اعمال این رویکرد می‌تواند به محدود کردن فعالیت‌های اقتصادی و صنعتی توسط دولت‌ها بیانجامد و این امر به‌طور خاص در رابطه با تنظیم فعالیت‌های مستقر در خشکی صادق است.

مساله‌ی غامضی که در این خصوص بروز می‌نماید این است که چگونه سازگاری میان حمایت از محیط‌زیست با منافع اقتصادی امکان‌پذیر می‌باشد. در رابطه با این مساله، نه‌تنها در نظر گرفتن عوامل اقتصادی ضروری می‌نماید بلکه عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از جمله مقرون‌به‌صرفه بودن را نیز باید در نظر گرفت. با توجه به این که ارزیابی عوامل مزبور اساساً موجب اتخاذ سیاست دولت‌ها می‌شود، اعمال رویکرد احتیاطی منوط به سیاست‌گذاری هر دولت خواهد بود. از این رو باید پذیرفت که هنجارمندی این رویکرد به‌عنوان یک قاعده‌ی رفتاری و یک قاعده برای قضاوت نسبتاً ضعیف باقی خواهد ماند (۸).

1- Pollutus

2- The Organisation for Economic Co-operation and Development(OECD)

حق بر محیط زیست سالم و مفهوم خسارت

در روزگار ما، بهره‌مندی دولت‌ها از فناوری‌های مدرن در عرصه محیط‌زیست به دلیل رشد صنعت، فناوری و استفاده بی‌رویه بشر از منابع طبیعی و دخل و تصرف بیش‌ازاندازه در طبیعت باعث ایجاد مشکلات زیست‌محیطی فراوانی می‌شوند که آینده‌ای نه‌چندان امیدوارکننده را برای کره زمین ترسیم می‌نماید. افزایش دمای جهانی و تولید گازهای گل‌خانه‌ای، آب شدن یخ‌های قطبی، تغییرات آب و هوایی ناشی از گرمایش زمین مانند خشک‌سالی‌ها و طوفان‌های شدید، تخریب لایه ازن، و انقراض گونه‌های جانوری و گیاهی، همگی بیان‌گر این است که بشر در قرن حاضر با چالش‌های زیست‌محیطی مواجه است (۱۲). تخریب محیط‌زیست و بحث ضررهای ناشی از آن برای انسان در سال‌های اخیر بیشتر مورد توجه قرار گرفته است بعد از انقلاب صنعتی و دستیابی بشر به فناوری‌های نوین و استفاده از کارخانه‌ها و منابع انرژی که امروزه نقش مهمی در زندگی انسان دارند؛ بالطبع بحث تخریب محیط‌زیست نیز تسریع گردیده است. سالیانه در سراسر جهان آمارهای متنوعی از تخریب محیط‌زیست و تأثیر آن بر زندگی انسان و مرگ‌ومیرهای ناشی از آن منتشر می‌گردد که بسیار قابل‌تأمل می‌باشد (۱۳). اما اینکه مفهوم خسارت زیست‌محیطی چیست بحثی است که در این گفتار شایسته‌ی توجه است؛ چراکه محل اعمال اصل احتیاطی زیست‌محیطی نیز هنگام وقوع و یا برای پیشگیری از این موضوع، هست.

«دستورالعمل زیست‌محیطی اتحادیه اروپا»^۴ خسارت زیست‌محیطی را به‌عنوان آسیب به گونه‌های حفاظت‌شده، ساکنین طبیعی، آب و زمین محسوب می‌نماید، مشروط به آن‌که آلودگی آن سلامت بشری را مورد تهدید قرار دهد. در آمریکا

رودخانه‌ها، به‌وسیله‌ی انسان، به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم می‌باشد که اثرات زیان‌بخشی مانند آسیب به منابع زنده و حیات دریایی، خطر برای سلامت انسان، ایجاد مانع در فعالیت‌های دریایی شامل ماهیگیری و سایر استفاده‌های مشروع از دریا، لطمه به کیفیت آب از لحاظ استفاده از آن و کاهش مطبوعیت آن منجر شده یا این‌که چنین اثراتی محتمل باشد»^۱

این کنوانسیون در ادامه به‌طور ویژه به شش منبع آلودگی نیز پرداخته است که عبارت‌اند از:

۱. آلودگی منابع مستقر در خشکی

۲. آلودگی ناشی از فعالیت‌های بستر دریا تحت صلاحیت ملی

۳. آلودگی ناشی از فعالیت‌ها در منطقه

۴. آلودگی ناشی از دفع مواد زاید

۵. آلودگی ناشی از کشتی‌ها

۶. آلودگی ناشی از جو

«کنوانسیون منطقه‌ای حفاظت از دریای سرخ و خلیج عدن»^۲ در بند ۳ ماده ۱ در تعریف آلودگی دریایی اعلام داشته است: «آلودگی توسط انسان، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم، اضافه شدن مواد یا انرژی به محیط‌زیست دریایی است که اثرات زیان‌آوری را هم چون آسیب به منابع زنده، خطرات بازماندگی سلامت انسان به فعالیت‌های دریایی از جمله ماهی‌گیری، اختلال در کیفیت استفاده از آب دریا و کاهش امکانات رفاهی به دنبال دارد».^۳

1- "pollution of the marine environment" means the introduction by man, directly or indirectly, of substances or energy into the marine environment, including estuaries, which results or is likely to result in such deleterious effects as harm to living resources and marine life, hazards to human health, hindrance to marine activities, including fishing and other legitimate uses of the sea, impairment of quality for use of sea water and reduction of amenities

2- Regional Convention for the Conservation of the Red Sea and Gulf of Aden environment (Jedaa Convention 1982)

3- Article 1: DEFINITIONS: ... 3. "Marine pollution": Introduction by man, directly or indirectly, of substances or energy into the marine environment

which results or is likely to result in such deleterious effects as harm to living resources, hazards to human health hindrance to marine activities including fishing, impairment of quality for use of sea water and reduction of amenities.

4- Convention on civil liability for oil pollution damage, nov.29,1969

است. لذا با وجود گسترش آلودگی زیست‌محیطی در حوزه‌های مختلف، دولت‌ها تمایل چندانی برای پذیرش قوانین و استانداردها جهت مبارزه با آلودگی و جبران خسارت آن ندارند. از سوی دیگر با توجه به خصیصه جهانی آلودگی زیست‌محیطی، تدوین قوانین و مقررات ملی و بین‌المللی برای مبارزه با آن، با مشکلات و پیچیدگی‌هایی روبه‌رو است. با این‌همه، در اصول پایه‌ای حقوق بین‌الملل محیط‌زیست به جبران خسارت پرداخته‌شده که این امر در اصل پرداخت توسط آلوده‌ساز مورد توجه قرار گرفته و خلأهای حقوق بین‌الملل را تا حدی پوشش داده است. این اصل به‌عنوان یک وسیله مؤثر اقتصادی نیز تلقی می‌گردد و آن عبارت است از هزینه‌هایی برای جلوگیری از آلودگی که به‌عنوان مقررات کنترل‌کننده به‌وسیله‌ی مقامات عمومی بنیان نهاده شده است. مفهوم اصل پرداخت توسط آلوده‌ساز بر یک منطق ساده حقوقی استوار است که عامل یک فعالیت یا اقدام که سود چیزی را می‌برد باید زیان‌های ناشی از آن به محیط‌زیست را نیز متقبل گردد. این اصل حوزه بسیار گسترده‌ای دارد و در نظام‌های حقوقی بسیاری از کشورها با اندکی تفاوت به آن اشاره شده است، گرچه این اصل در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست برجسته‌تر از سایر رشته‌های حقوقی مورد قبول افتاده و اجرایی‌تر گردیده است (۱۵).

اصل احتیاطی در دیوان بین‌المللی حقوق دریاها

دیوان بین‌المللی حقوق دریاها این اصل احتیاط را مورد پذیرش و بررسی و توسعه قرار داده است. در «قضیه‌ی ماهی تن آبی باله»^۳ که در نزد این دیوان و مابین کشورهای استرالیا و نیوزیلند علیه ژاپن طرح دعوی گردیده است. دیوان در قرار ۲۷ اوت ۱۹۹۹ خود مقرر نمود که طرفین در این شرایط باید به‌صورت محتاطانه و احتیاطی عمل کنند تا تدابیری حفاظتی مؤثر جهت جلوگیری از آسیب‌های شدید به ذخیره‌ی ماهی‌های تن آبی باله اتخاذ گردد (۱۶). به‌هرحال این قرار به‌منزله‌ی یک رویکرد و توجه خاص به اجرای اصل احتیاط می‌باشد که می‌تواند منجر به توسعه و

تعریف خسارت به محیط‌زیست هزینه‌های مرتبط به اقدامات واکنشی مربوط به آسیب‌های وارده می‌باشد. قوانین آمریکا درباره خسارت مربوط به صدماتی است که شامل اتلاف یا تخریب منابع طبیعی و هزینه‌های منطقی ارزیابی چنین آسیب‌هایی می‌باشد.^۱ تعریف آمریکا از منابع طبیعی از لحاظ ماهیت کاملاً موسع است و نه تنها شامل منابع معمول همانند زمین، آب‌های سطحی، حیات‌وحش و ماهی‌ها می‌گردد، بلکه شامل هوا، آب‌های زیرزمینی، آب شرب یا هر منبع دیگری می‌باشد. اما این تعریف به‌رحال به منابع در اختیار دولت (در مقابل منابع خصوصی) محدود می‌گردد. هر دو تعریف صراحتاً به امکان بازسازی خسارت مربوط می‌شود.^۲ همچنین برخی حقوق‌دانان خسارت زیست‌محیطی را خسارت به شخص یا جامعه افراد ندانسته، بلکه جهان طبیعی را به‌عنوان دارایی مشترک ملت‌ها دانسته و محیط‌زیست به مال و شیء تشبیه شده که استفاده از آن متعلق به جامعه است. بنا به تعریف دیگر، خسارت زیست‌محیطی، خساراتی است که بر اشخاص یا اشیاء از طریق محیط زیستی وارد می‌شود که در آن زندگی می‌کنند. در اینجا محیط‌زیست منبع خسارت است، نه زیان‌دیده، برخی دیگر بر این باورند که این خسارت ناشی از آلودگی است و مرتبط با همه خساراتی است که در کاهش عناصر (آب، هوا، صدا) دخیل می‌باشد (۱۴). با توجه به تحلیل تعاریف خسارت ناشی از آلودگی زیست‌محیطی از منظر حقوق بین‌الملل محیط‌زیست؛ محرز می‌گردد که علی‌رغم تلاش‌ها برای تعریف خسارت ناشی از آلودگی زیست‌محیطی از منظر حقوق بین‌الملل محیط‌زیست در حقوق قراردادی و از منظر معاهدات بین‌المللی، تعریف شفاف و جامعی از آن به عمل نیامده است و با توجه به پیچیدگی‌های حقوقی و اجرایی در خصوص آن، تشخیص نحوه جبران آن نیز با مشکلات حقوقی دیگری روبه‌رو

1- Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act, Section 107(a)(4)(C)

2- Liability for Environment Damage in Eastern Europe, 2012

3- Southern Bluefish case, the international tribunal for the law of the sea, 1999

دوم این که می‌تواند راهنمایی برای تعیین آستانه‌ی اقدام محیط زیستی در سطح رویه‌ی بین‌المللی و قانونی در رابطه با منابع زنده‌ی دریایی ارایه نماید. سوم این که این قرار جنبه‌های جالب بودن رویه‌ی عملیاتی در حقوق بین‌الملل را نشان می‌دهد. اگرچه در پرونده‌ی حاضر دیوان طرفین را در حالت شک و تردید قرار داده است ولی هنوز مشخص نیست که حکم قانونی اساس این رأی چیست و این که چرا دادگاه صراحتاً به رویکرد احتیاطی اشاره نمی‌نماید. این موضوع در پیچیدگی و مغشوش بودن ماهیت حقوق بین‌الملل در «حقوق طبیعی» و «پوزیتیویسم» ریشه دارد. جایی که به‌طور کلی دو دیدگاه متفاوت وجود دارد: حامیان و معتقدان حقوق طبیعی استدلال می‌نمایند که جامعه‌ی بین‌المللی به‌طور ویژه به دیوان‌ها و دادگاه‌های خویش برای توسعه و روشن نمودن قواعد حقوقی وابسته است (۱۸). در مقابل نظرات مخالف بیان می‌دارند که فقدان یک ارگان قانون‌گذاری بین‌المللی و یقینی نبودن پروسه‌ی معاهداتی نیازمند محدودیت بیش‌تر توسط دیوان‌های بین‌المللی است چراکه آن‌ها در معرض بررسی و اصلاح پروسه‌های قانونی نیستند (قانونی وجود ندارد) (۱۹) علاوه بر این نا امن و شکننده بودن صلاحیت این دیوان‌ها که وابسته به رضایت مستمر دولت‌ها است، توسط یک دیوان بین‌المللی که در پیدا نمودن و کشف قوانین و تعهدات بین‌المللی بیش‌از حد سریع و خلاق است در خطر می‌باشد (۲۰).

نتیجه‌گیری

با بررسی‌های انجام گردیده مشخص و مبرهن است که اصل احتیاط برآمده از عدم قطعیت‌های علمی است. عدم قطعیت در مورد وجود یا عدم وجود خطر، عدم قطعیت در مورد امکان ورود خساراتی که ممکن است هیچ‌گاه بر محیط زیست حادث نشود. این اصل درخشش چشمگیری در حوزه حقوق بین‌الملل محیط زیست و اسناد در حال ظهور آن داشته است. در واقع این اصل جایگاه بسیار بالایی در پیشگیری و حتی جبران خسارات زیست محیطی دارد. وجود این اصل در حقوق بین‌الملل محیط

پیشرفت این اصل گردد. در واقع تکامل اصل احتیاط در اواسط دهه‌ی ۱۹۸۰ زمانی که به‌عنوان یک اصل در نظام‌های حقوقی داخلی برجسته می‌شد، آغاز گردید (۱۷). به‌طور عمده این اصل در تصمیمات زیست‌محیطی، اتفاقات زیست‌محیطی و تصمیم‌گیری در مورد آن کاربرد دارد که در تعداد وسیعی از اسناد بین‌المللی نیز گنجانده شده است و در معاهدات نیز مطرح نظر بوده است^۱ و در این تصمیم دیوان بین‌المللی حقوق دریاها نیز مطرح توجه بوده، که می‌تواند اثرگذاری بسیار مثبتی در این مسیر داشته باشد.

قرار ۲۷ اوت ۱۹۹۹ دیوان بین‌المللی حقوق دریاها در چند جنبه قابل توجه می‌باشد، نخست در مورد منابع زنده‌ی دریایی که برای اولین بار در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست یک دادگاه اقدامات محیط زیستی در برابر عدم اطمینان علمی را انجام می‌دهد که بی‌تردید این موضوع یک نوآوری در رویه‌ی قضایی می‌باشد؛ که با انجام این کار نمونه‌ای برای ملت‌های ماهی‌گیر برای همکاری در مدیریت و حفاظت از ذخایر ماهی که از طریق کنوانسیون ۱۹۸۲ ارایه گردیده است، تعیین می‌نماید.

1- Article IV(1)(b) and Annex of the 1952 North Pacific Fisheries Convention; Article II of the 1980 Convention on the Conservation of Antarctic Marine Living Resources; Preamble to the 1985 Vienna Convention; Article 4(3) and (4) of the 1988 Antarctic Mineral Resources Convention; Article 4 of the 1991 Bamako Convention; Article 2(5)(a) of the 1992 ECE Transboundary Watercourses Convention; Article 2(2)(a) of the 1992 OSPAR Convention; Article 3(2) of the 1992 Baltic Sea Convention (Helsinki); Article 4(1)(f) of the 1992 Climate Change Convention; Article 174(2) of the 1992 Treaty Establishing the European Community (consolidated version); Annex, Part 1(b), (c) 1994 Convention on the Conservation and Management of the Pollock Resources in the Central Bering Sea; Article 6 of the 1995 UN Fish Stocks Agreement; Article 3(1) of the 1996 Protocol to the 1972 London Convention; Preamble to the 1996 EC Council Directive 96/61/EC of 24 September 1996 concerning integrated pollution prevention and control.

2. Hayati, Ali Abbas, Concept of the "Precautionary Principle" and its Place in Civil Responsibility, Islamic law research journal, Volume 15, Issue 40, Winter and Spring 2015, p.187, (in Persian)
3. Mousavi, Seyed Fazlollah, Arashpour, Alireza, The "Principle of Prevention" in international environmental law, public law studies journal, Volume 45, Issue 2, Summer 2015, p.169, (in Persian)
4. Ramazani Ghavam Abadi, Mohammad Hossein, A Comparative Study of "Precautionary Principle" in Opinions and Decisions of Internationals Tribunals, public law research journal, Volume 15, Issue 40, Summer 2013, p.141, (in Persian)
5. Robinson, Nicholas, Colasuria, Lal Kuro, Fundamentals of international environmental law, Seyyed Mohammad Mehdi Hosseini (translator), mizan, 2012, p.26, (in Persian)
6. Pourhashemi, Seyyed Abbas, Zare, Ali, Review the implementation of the precautionary principle in international environmental law, Journal of Law and Politics, Volume 23, Spring 2015, p.120, (in Persian)
7. Pourhashemi, Seyyed Abbas, Bahareh, Arghandeh, International Law of the Environment, Dadgostar, 2013, (in Persian)
8. Tanaka, Yoshifumi, International Law of the Sea, Armin Talat (translator), shahredanesh, 2016, p.428, (in Persian)
9. Springer, A L, Towards a meaningful concept of pollution in international law,

زیست زمینه نیل به توسعه پایدار و جلوگیری از آسیب‌های طبیعی است که در جلوگیری از آلودگی دریایی و همچنین تحقق حق بر محیط زیست سالم نقش مهمی را ایفاء می‌نماید. در حقوق بین‌الملل دریاها نیز این اصل در رویه‌ی قضایی دیوان حقوق بین‌الملل دریاها مورد توجه قرار گرفته است و دیوان بین‌المللی حقوق دریاها در قرار ۲۷ اوت ۱۹۹۹ خود مقرر نموده که طرفین در شرایط موجود در پرونده باید به صورت محتاطانه و احتیاطی عمل کنند تا تدابیری حفاظتی مؤثر جهت جلوگیری از آسیب‌های شدید به ذخیره‌ی ماهی‌های تن آبی باله اتخاذ گردد. به هر حال این قرار به منزله‌ی یک رویکرد و توجه خاص به اجرای اصل احتیاط می‌باشد که می‌تواند منجر به توسعه و پیشرفت این اصل گردد. به نظر می‌رسد که این قرار، به منظور توسعه‌ی بیش‌تر حقوق بین‌الملل محیط‌زیست فارغ از این نظریه‌پردازی‌ها کمک شایانی می‌نماید. فارغ از این مساله برخی از قضات دادگاه بین‌المللی هامبورگ در نظرات جداگانه خویش نیز بر این اصل استناد نموده و از آن حمایت کرده‌اند. برای مثال قاضی «تروس» در نظر جداگانه‌ی خویش بیان نموده که برای توسل به این اصل به منظور ارزیابی فوریت تدابیر در این مورد لازم نیست که متقاعد شویم این رویکرد توسط قاعده‌ی عرفی وضع شده است. رویکرد احتیاطی می‌تواند به عنوان اثر و نتیجه‌ی منطقی ضرورت مراقبت باشد و به عبارت دیگر، رویکرد احتیاطی غیرقابل جداسازی از مفهوم تدابیر موقت یا تدابیر فوری باشد.

منابع

1. Dahbiri, Farhad, Pourhashemi, Seyyed Abbas, Roosta, Fakhr al-Zoha, Sustainable development in the concepts and principles of international law of environment, Journal of Environmental Science and Technology (JEST), Volume 11, Issue 3, Winter 2009, pp.219-220, (in Persian)

- Poorhashemi, Seyed Abbas, Analyzing of pollution and damages in international environmental law, Journal of Environmental Science and Technology (JEST), Available Online from 02 July 2016, p.14, (in Persian)
16. Southern Bluefish case, the international tribunal for the law of the sea, 1999, para, 77
  17. Most notably, the precautionary principle has been featured in West Germany's legal system (Vorsorgeprinzip), in the Bundesimmissionsschutzgesetz, p 5, para. 1, No. 2; and in the Atomgesetz, p. 7, para.2, No. 8
  18. Lauterpacht, 'Codification and Development of International Law', 49 AJIL(1955) 16-43, at 16
  19. Schachter, 'Creativity and Objectivity in International Tribunals', in Festschrift für Hermann Mosler(1983) 813-823, at 815
  20. Marr, Simon, The Southern Bluefin Tuna Cases: The Precautionary Approach and Conservation and Management of Fish Resources, European Journal of international law, Vol. 11 No.4, 2000, p.831
  - International and Comparative Law Quarterly, Vol 26, 1977, p.550
  10. <http://www.oecd.org/environment>
  11. Mashhadi, Ali, Terminology of Environmental Law, khorsandy, 2010, p.24
  12. Pourghahramani Babak , Sabernejad , Ali, Analysis of the Islamic Republic of Iran about the environment of Urmia Lake From the perspective of the Ramsar Convention, Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences, 2015, Volume 5, No. S1, p.1647
  13. Sabrinejad, Ali, Hosseinpoor, Peri, feasibility study on the international responsibility of the Islamic Republic of Iran over the effects of drought on Lake Urmia, Third National Conference on Environmental Research and Agriculture, Hamedan, 2015, p.1, (in Persian)
  14. Rajabi, Abdullah, Review of the Special Criteria for the Design of Civil Liability for Environmental Damage, khorsandy, 2009, pp.159-161, (in Persian)
  15. Khalatbari, yalda, Hermidas Bavand, Davood, Zare, Ali,